

3. Τρίτον, ὅτι εὐλόγως αὐταὶ καὶ μόναι εἰσὶν ἀρχικαί· ἓνα μὲν τρόπον, κατὰ τοὺς κοινούς λόγους τοὺς εἰδικούς, ὥστε πᾶσαν ἀρετὴν ποιῶσαν ἀγαθὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ λόγου λέγεσθαι φρόνησιν, πᾶσαν δὲ ἀρετὴν ποιῶσαν ἀγαθὸν τοῦ λόγου, ἦγουν τὸ ὀφειλόμενον, ἐν ταῖς ἐνεργείαις ταῖς πρὸς ἕτερον δικαιοσύνην καλεῖσθαι, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν τὰ πάθη ἐπέχουσιν λέγεσθαι σωφροσύνην, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν βωννύουσιν τὴν ψυχὴν κατὰ τῶν παθῶν λέγεσθαι ἀνδρίαν. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ ὑπὸ ταύτας περιέχονται, ἐπεὶ τὸ τοῦ λόγου ἀγαθὸν καθόλου τετρασὶ τρόποις ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις εὐρίσκεται. Ἔτερον δὲ τρόπον ἀρχικαὶ λέγονται διὰ τὸ ἀρχοειδὲς τῆς ὕλης, οἷον τὸ φρόνησιν λέγεσθαι τὴν ἐπιτακτικὴν δικαιοσύνην, τὴν περὶ τὰς ὀφειλομένας ἐνεργείας ἐν τοῖς ἴσοις· σωφροσύνην, τὴν χαλινῶσαν τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἡδονῶν τῆς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἀνδρίαν, τὴν βωννύουσιν κατὰ τῶν τοῦ θανάτου κινδύνων.

4. Τέταρτον, ὅτι κατὰ μετάδοσιν μεταβαίνουσιν αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ εἰς ἄλλῃλας, εἰ καὶ εἰδικῶς διακρίνονται. Αἱ μὲν γὰρ τρεῖς λέγονται φρόνησις, καθόσον τὸ τῆς φρονήσεως ἀγαθὸν αὐταῖς διαδίδεται ὑπὸ αὐτῆς ἀπευθυνόμεναις, ἑκάστη δὲ τῶν ἄλλων ὅπερ ἡ λοιπὴ λέγεται, κατὰ τοῦτο ἔτι ὁ εὐχερέστερον δυνάμενος δύναται καὶ τὸ βῆλον, ὥσπερ ὁ ἀνδρεῖος σώφρων λέγεται, καθόσον δηλονότι ὁ δι' ἀνδρίαν ἔχων τὴν διάνοιαν ἐδραΐαν πρὸς τοὺς τοῦ θανάτου κινδύνους, ὅπερ ἐστὶ δυσχερέστατον, ἐπιτηδεώτερός ἐστιν ἐπέχειν ἑαυτὸν πρὸς τὰς ὁρμὰς τῶν παθῶν.

5. Πέμπτον, ὅτι αἱ τέσσαρες αὐταὶ ἀρεταὶ τετραχῶς εἰσὶν καὶ λέγονται, οἷον παραδειγματικαί, καθαρτικαί, τῆς κεκαθαρμένης διανοίας, καὶ πολιτικαί. Φησὶ γὰρ ὁ Μακρόβιος οὕτω διελέσθαι Πλωτῖνον, τὸν ἐν τοῖς ἀρχηγοῖς τῆς φιλοσοφίας μετὰ Πλάτωνος πρῶτον, ἢ, ὡς ἐν ἄλλοις γέγραπται, μετὰ Πλάτωνα· καὶ ὁ λόγος οὗτος, ὅτι κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἔπεσθαι τινι ὥστ' ἀρετὴν αὐτῇ ἐγγενέσθαι· τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, ὃ ἐπόμενοι ζῶμεν καλῶς. Ἀνάγκη τοίνυν τὸ παράδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς ἐν τῷ Θεῷ προϋφίστασθαι, ὥσπερ ἐν αὐτῷ πάντων τῶν ὄντων οἱ λόγοι προϋφίστασιν. Οὕτω τοίνυν τὴν ἀρετὴν δυνατὸν θεωρεῖσθαι ἢ καθὸ παραδειγματικῶς ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ οὕτω λέγονται αἱ παραδειγματικαὶ ἀρεταί, οὕτως ὥστ' αὐτὸν μὲν τὸν θεῖον νοῦν φρόνησιν λέγεσθαι, σωφροσύνην δὲ τὴν τοῦ θεοῦ σκοποῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστροφὴν, ὥσπερ καὶ ἐν ἡμῖν σωφροσύνη λέγεται, ὅταν τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀφομοιωταὶ τῷ λόγῳ· ἀνδρίαν δὲ Θεοῦ, τὸ ἀμετάβλητον τούτου· δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐν τοῖς αὐτοῦ ἔργοις τοῦ αἰδίου νόμου φυλακὴν, ὥσπερ ὁ Πλωτῖνος φησὶν. Καὶ ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν πολιτικὸν λέγεται ζῶον, αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ, καθὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰσὶν κατὰ τὴν ἰδιότητα τῆς αὐτοῦ φύσεως, πολιτικαὶ καλοῦνται, καθὸ δηλονότι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν τοιούτων ἀρετῶν ὀρθῶς ἔχει περὶ τὸ πράττειν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὃν τρόπον.

πρότερον περὶ τῶνδε τῶν ἀρετῶν διειλέγεμεθα. Ἐπεὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου
 f. 123^v ἐστὶ καὶ πρὸς τὰ θεῖα ἑαυτὸν ἀνάγειν κατὰ τὸ δυνατόν, | ὡς ὁ τε Φιλό-
 σοφος φησὶν ἐν δεκάτῳ τῶν ἡθικῶν καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ πολλαχοῦ
 παραδίδονται, οἷον ἐκεῖνο τό· „Γίνεσθε τέλειοι ὡσπερ καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν
 ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν“, ἀνάγκη τιθέναι τινὰς ἀρετὰς μέσας τε τῶν
 ἀνθρωπίνων, τῶν πολιτικῶν, καὶ τῶν παραδειγματικῶν, τῶν θείων, αἱ
 δὴ ἀρεταὶ διακρίνονται αὐθις κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς κινήσεως καὶ τοῦ
 τέλους, οὕτω δηλονότι ὥστε τινὰς μὲν εἶναι τῶν ὑπερβεβηκότων καὶ εἰς
 τὴν θεῖαν ὁμοιότητα κατὰ τὸ δυνατόν ἀφικνουμένων, καὶ αὗται καλοῦνται
 10 καθαριτικαί, οὕτω δηλαδὴ ὥστε τὴν μὲν φρόνησιν πάντων τῶν κοσμικῶν
 ἕνεκα τῆς τῶν θείων θεωρίας καταφρονεῖν, εἰς μόνον τε τὰ θεῖα ἀπευ-
 θύνειν πάντα τῆς ψυχῆς λογισμόν· τὴν σωφροσύνην δὲ τοσοῦτον συγχω-
 ρεῖν πάσχειν τὴν φύσιν, ὅσον ἢ χρεῖα τοῦ σώματος ἀπαιτεῖ· διὰ δὲ τὴν
 ἀνδρίαν μὴ θορυβεῖσθαι τὴν ψυχὴν ἀποχωροῦσαν τοῦ σώματος καὶ προσ-
 15 χωροῦσαν τοῖς αἰωνίοις· τὴν δὲ δικαιοσύνην ἔλθῃ τὴν ψυχὴν συντίθεσθαι
 τῇ προαιρέσει τῆς ὁδοῦ ταύτης. Εἰσὶ δὲ τινες ἀρεταὶ τῶν τυγχανόντων
 τῆς θείας ὁμοιότητος, αἱ καλοῦνται κεκαθαρμένης διανοίας ἀρεταί, οὕτω
 δηλονότι ὥστε τὴν μὲν φρόνησιν μόνον τὰ θεῖα λογίζεσθαι, τὴν δὲ σω-
 φροσύνην ἀγνοεῖν τὰς γῆνας ἐπιθυμίας, τὴν δὲ ἀνδρίαν ἀγνοεῖν τὰ πάθη,
 20 καὶ τὴν δικαιοσύνην τῷ θεῷ νῦν αἰωνίοις σπουδαῖς συνῆφθαι, οὕτω δηλονότι
 ὁμοιομένην· αἱ δὴ ἀρεταὶ φαμέν εἶναι τῶν τελειοτάτων ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ.

LXII. — Περὶ τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι εἰσὶ τινες θεολογικαὶ ἀρεταί, δι' ὧν
 26 ταπτόμεθα πρὸς τὴν ὑπερφυσὴ μακαριότητα κατὰ τινὰ θεϊότητος μετοχήν,
 ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς δευτέρας Πέτρου λέγεται, ὅτι· „Διὰ τοῦ Χριστοῦ
 γεγόναμεν κοινωνοὶ θείας φύσεως“, ὡσπερ διὰ τῶν προειρημένων φυσικῶν
 ἀρετῶν εἰς τὴν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συστοιχὸν μακαριότητα· καλοῦνται
 δὲ οὕτως τοῦτο μὲν ὡς ἔχουσαι τὸν Θεὸν ἀντικείμενον, καθόσον διὰ
 30 τούτων ὀρθῶς ταπτόμεθα εἰς τὸν Θεόν· τοῦτο δὲ ὅτι καὶ παρὰ μόνου
 f. 124 τοῦ Θεοῦ αὗται ἡμῖν ἐγγίνονται, καὶ ὅτι μόνῃ τῇ θεῷ ἀποκαλύψει ἐν
 τῇ ἱερᾷ Γραφῇ αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ ἡμῖν παραδίδονται.

2. Δεύτερον, ὅτι αὗται διακεκριμέναι εἰσὶ τῶν νοερῶν τε καὶ ἡθικῶν.
 Αἱ γὰρ ἕξεις διακρίνονται κατὰ τὴν εἰδικὴν διαφορὰν τῶν ἀντικειμένων·
 35 ἀντικείμενον δὲ τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν αὐτός ἐστιν ὁ Θεός, ὃς ἐστὶν
 ἔσχατον τέλος τῶν ὄντων, καθὸ ὑπερβαίνει τὴν γνῶσιν τοῦ ἡμετέρου
 λόγου· ἀντικείμενον δὲ τῶν νοερῶν τε καὶ ἡθικῶν ἐστὶ τι τῷ ἀνθρωπίνῳ
 λόγῳ περιλαμβάνεσθαι δυνατόν· οὐκοῦν εἶδει διακρίνονται.

4 Matth. 5, 48

26 δευτέρῳ sic A II Petr. 1, 4

3. Τρίτον, ὅτι δεόντως εἰσὶ τρεῖς θεολογικαὶ ἀρεταί· πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος ἐν τρισκαιδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης· „Νῦν δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα“, καὶ εὐλόγως. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τε νοῦς ἢ ὁ λόγος καὶ ἡ θέλησις ἀσθενεῖ πρὸς τὴν τάξιν τῆς ὑπερφυῶς μακαριότητος, κατὰ τὸ πρῶτον τῆς πρὸς Κορινθίους 5 δευτέρας· „Ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν“, ἐδέησε πρὸς ἑκάτερον προστεθῆναί τι τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερφυῶς ὥστε τάττειν αὐτόν πρὸς τὸ ὑπερφυῶς τέλος. Καὶ ὅσον μὲν κατὰ τὸν νοῦν, προτίθενται ἀρχαί τινες ὑπερφυεῖς, ἃ καταλαβεῖν τῷ θείῳ φωτὶ δυνατόν· ταῦτα δὲ εἰσὶ περὶ 10 ὧν ἐστὶν ἡ πίστις· δεύτερον δὲ ἡ θέλησις τάττεται πρὸς ἐκεῖνο τὸ τέλος κατὰ τε τὴν κίνησιν τοῦ σκοποῦ ἐπ' ἐκεῖνο φερομένη ὡς ἐπ' ἐκεῖνο οὐ δυνατόν τυχεῖν, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐλπίδος, καὶ κατὰ τινὰ ἀσώματον ἔνωσιν, δι' ἧς τρόπον τινὰ μεταμορφούμεθα πρὸς ἐκεῖνο τὸ τέλος, ὃ γίνεται δι' ἀγάπης. Παντὸς γὰρ ἡ ἔρσις φύσει κινεῖται καὶ φέρεται ἐπὶ τὸ τέλος τὸ συμφυῶς 15 ἑαυτῷ· αὕτη δὲ ἡ κίνησις πρόεισιν ἐκ τινος ἑμοσιότητος τοῦ πράγματος πρὸς τὸ τέλος.

4. Τέταρτον, ὅτι τῇ μὲν τάξει τῆς γενέσεως ἡ πίστις προηγείται τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης· τῇ δὲ τάξει τῆς τελειότητος ἡ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως προηγείται διὰ τὸ διὰ τῆς ἀγάπης ταύτας εἰδοποιεῖσθαι. 20

LXIII. — Περὶ τῆς αἰτίας τῶν ἀρετῶν.

f. 124^v

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι οὐ παρὰ τῆς φύσεως ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἡ ἀρετή. Τὸ γὰρ περὶ τῆς φύσεως ἀγαθὸν κοινόν ἐστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ οὐκ ἀναιρεῖται διὰ τῆς ἀμαρτίας· καὶ τοῖς δαίμοσι γὰρ μένει τὰ 25 φυσικὰ ἀγαθὰ, ὡς φησι Διονύσιος ἐν τετάρτῳ τοῦ περὶ θείων ὀνομάτων· ἡ δὲ ἀρετὴ οὐτ' ἐνεστι πᾶσι καὶ δι' ἀμαρτίας ἀναιρεῖται. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι οἱ μὲν Πλατωνικοὶ προῦφεστάναι ἔλεγον ταύτας ἐπιστήμας καὶ ἀρετάς ἐν τῇ ψυχῇ, διὰ δὲ τῆς παιδεύσεως καὶ τῆς γυμνασίας τὰ κωλύματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρετῆς μόνον ἀφαιρεῖσθαι, ἅπερ ἐπίασιν τῇ ψυχῇ ἐκ 30 τῆς τοῦ σώματος βαρύτητος, ὡς περὶ ὅταν ὁ σίδηρος λαμπρύνηται καθαιρόμενος· Ἀβινσένας δὲ εἶπεν αὐτάς παντελῶς ἔξωθεν εἶναι, τρυτέστιν ἐκ τῆς ἐπιρροίας τῆς ὀρώσης νοήσεως· Ἀριστοτέλης δὲ ἐνεῖναι ταύτας τῇ ψυχῇ κατ' ἐπιτηδεϊότητα, οὐ κατὰ τελειότητα· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ τούτων φύσει ἐστὶν ἐν ἡμῖν κατὰ μὲν τὴν φύσιν τοῦ εἶδους, ὅτι φύσει ἐν τῷ 35 τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ ἐνεῖσιν ἀρχαί τινες φύσει γινώριμοι τῶν τε θεωρητῶν καὶ τῶν πρακτῶν, ὡς περὶ τινὰ σπέρματα τῶν νοερῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἡθικῶν· κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἀτόμου φύσιν, καθόσον διὰ τὴν τοῦ σώματος

3 I Cor. 13, 13 6 I Cor. 2, 6 10 & sic A pour &

διάθεσιν τινές διάκεινται βέλτιον ἢ χειρόν περί τινας ἀρετάς. Ἡ δὲ τελείωσις αὐτῶν οὐδαμῶς φύσει· ἢ μὲν γὰρ φύσις ἐφ' ἐν ὠρισταί· ἢ δὲ τελείωσις τῶν ἀρετῶν διαφόρως ἐστὶ κατὰ τὰς διαφόρους ὕλας. Αἱ μέντοι θεολογικαὶ ἀρεταὶ καὶ παντάπασιν ἔξωθεν.

6 2. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἀρεταὶ ἐν ἡμῖν ἔχουσιν αἷτιον τὴν τῶν ἔργων συνήθειαν· κατὰ γὰρ τὸν Διονύσιον, τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ ἰσχυρότερον· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν ἐγγίνονται αἱ τῶν ἀμαρτιῶν ἔξεις.

3. Τρίτον, ὅτι καὶ παρὰ τὰς θεολογικὰς ἀρετάς ἐγγίνονται τοῖς ἀνθρώποις ἐκ Θεοῦ ἀρεταὶ τινές, ὡς ἐν τῷ ὀγδόῳ τῆς Σοφίας λέγεται·
10 „Σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην διδάσκει, καὶ φρόνησιν καὶ ἀρετήν“.

4. Τέταρτον, ὅτι αἱ θεῶθεν ἐγγινόμεναι ἀρεταὶ ἐτέρου εἴδους εἰσὶ τῶν πεπορισμένων ἡμῖν· τῇ γὰρ πεπορισμένῃ οὐκ ἐφαρμόζει τὸ κείμενον ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς θεῶθεν ἐγγινομένης, τὸ „ἦν ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἄνευ ἡμῶν ἐνεργεῖ“· διαφέρουσί τε οὐ μόνον τῇ πρὸς τὸ ἔσχατον, ἀλλὰ καὶ τῇ πρὸς
15 τὰ ἴδια ἀντικείμενα τάξει.

f. 125

LXIV. — Περὶ τῶν τῆς μεσότητος ἀρετῶν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐν μεσότητι ἐστίν· ἐν γὰρ τῇ ἐξισώσει τῇ πρὸς τὸ μέτρον τοῦ λόγου συνίσταται, ὅς
20 ἐστὶ κανὼν τῆς ὀρεκτικοῦ κινήσεως περὶ τὰ ὀρεκτά· μεταξὺ δὲ τῆς τε ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐστὶν ἡ ἰσότης ἢ τὸ ὁμοειδές.

2. Δεύτερον, ὅτι τὸ μέσον τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ λόγου μέσον ἐστίν, οὐ τοῦ πράγματος, τοῦ Φιλοσόφου λέγοντος ἐν δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐν μεσότητι συνίσταται ὅσον πρὸς ἡμᾶς, καθ' ὠρισ-
25 μένον λόγον.

3. Τρίτον, ὅτι καὶ αἱ νοεραὶ ἀρεταὶ ἐν τῷ μέσῳ συνίστανται· τῆς γὰρ τέχνης ἐστὶ τι μέσον, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν λέγεται, διὰ τὸ εἶναι καὶ ταύτης μέτρον τι καὶ κανόνα, καὶ τῇ πρὸς τὸ μέτρον ὁμοιώσει τὸ μέσον λαμβάνεται.

30 4. Τέταρτον, ὅτι ἡ θεολογικὴ ἀρετὴ οὐ συνίσταται ἐν μεσότητι· περὶ γὰρ τὸν Θεόν, ὅς ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς θεολογικῆς ἀρετῆς, οὐκ ἐνδέχεται δι' ὑπερβολὴν ἀμαρτάνειν.

Ἔτι, εἰ μηδὲ δυνατόν ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐφικέσθαι τοῦ μέτρου, καὶ πιστεύειν, ἢ ἐλπίζειν, ἢ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν ὅσον προσήκει διὰ τὸ
35 ἄπειρον εἶναι τὴν τε θείαν μεγαλειότητα καὶ ἀγαθότητα καὶ ἀλήθειαν, σχολῆ γε ὑπερβολὴ τις ἐστὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ τοσούτῳ ἐστὶ βέλτιον, ὅσῳ τῷ ἄκρῳ προσχωρεῖ.

10 Sap. 8, 7 17 Περὶ τῶν τῆς μεσότητος ἀρετῶν sic A au lieu de Περὶ τῆς μεσότητος τῶν ἀρετῶν (= *De medio virtutum*)

LXV. — Περὶ τῆς τῶν ἀρετῶν συμπλοκῆς.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς συμπεπλεγμένας ἀλλήλαις εἶναι, Αὐγουστίνου λέγοντος, ὅτι αἱ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρεταὶ οὐδένα τρόπον ἀλλήλων χωρίζονται, καὶ τοῦ Κικέρωνος ἐν τοῖς Τουσκικαῖς ζητήμασιν, ὅτι εἰ μίαν ἀρετὴν ἐμολογεῖς σαυτὸν μὴ κεκτηῖσθαι, ἀνάγκη μηδεμίαν σε ἔχειν· καὶ ὁ λόγος ἐστίν, ὅτι ἀτελεῖς μὲν θεωρούμενα· αἱ ἀρεταί, αἱ εἴτ' ἀπὸ φύσεως ῥοπῇ τινα ἐνοῦσαί, εἴτ' ἀπὸ ἔθους, οὐκ εἰσὶ συμπεπλεγμένα· ὃ δὴλον τῇ τῶν καθέκαστα ἐπαγωγῇ· τέλειαι δὲ θεωρούμενα, συμπεπλέχονται κατὰ τε τοὺς διακρίνοντας αὐτὰς καθολικοῖς τισὶν ἰδιώμασιν, ὡς, λόγου χάριν, τὴν μὲν διάκρισιν τῆς φρονήσεως εἶναι, τὴν δὲ ὀρθότητα, τῆς δικαιοσύνης· τὸν δὲ ῥυθμόν, τῆς σωφροσύνης· τὴν δὲ βεβαιότητα, | τῆς ἀνδρείας, ἐν οἷαδὲποτε ὕλῃ τούτων θεωρουμένων. Ἡ γὰρ f. 125^v βεβαιότης οὐκ ἔχει τὸν τῆς ἀρετῆς ἔπαινον ἄνευ ῥυθμοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· οὕτε φρόνησις δίλη εἶναι, δικαία μὴ οὐσα· ἢ ἀνδρεία, μὴ σώφρων· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Οἱ δὲ οὕτω διακρίνοντες Γρηγόριος καὶ Αὐγουστίνος εἰσὶν· κατὰ τε τὸν διακρίνοντα τῇ ὕλῃ Ἀριστοτέλη, τὸ συμπεπλέχθαι αὐτὰς ἔπεται· ἢ τε γὰρ φρόνησις, ὀρθὸς λόγος οὐσα τῶν πρακτῶν, οὐκ ἂν εἴη ἄνευ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, δι' ὧν ἔχει τις ὀρθῶς πρὸς τὰ πρακτά· αὐταὶ τε αἱ ἕτεραι ἠθικαὶ οὐκ ἂν ποτε εἶεν ἄνευ φρονήσεως· οὐ γὰρ ἂν προσείη αὐταῖς τὸ ὀρθῶς αἰρεῖσθαι εἰ μὴ διὰ φρονήσεως, οὐκ ἀρκούντος πρὸς τὸ ὀρθῶς ἐλέσθαι· τὸ πρὸς τὸ ὀφειλόμενον τέλος βέψαι, ὃ κυρίως ταῖς ἄλλαις ἀρμόττει, ἀλλὰ καὶ τὸ δεόντως ἐλέσθαι· τὰ πρὸς αὐτό, ὃ τῆς φρονήσεως.

2. Δεύτερον, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ οὐ δύνανται εἶναι ἄνευ ἀγάπης. Ἐν γὰρ τῷ κατὰ Ἰωάννην λέγεται ὅτι· „Ὁ μὴ ἀγαπῶν μένει ἐν τῷ θανάτῳ“. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἀρετῶν ἡ πνευματικὴ ζωὴ τελειοῦται· αὐταὶ γὰρ εἰσὶν αἷς καλῶς ζῶμεν, κατὰ Αὐγουστίνον ἐν τῷ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

3. Τρίτον, ὅτι οὐδὲ ἡ ἀγάπη ἄνευ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἠθικῶν. Ἐν γὰρ τῷ ὀγδόῳ τῆς Ἰωάννου λέγεται· „Ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον τὸν νόμον ἐπλήρωσεν“. Ἰὸν δὲ νόμον πληρωθῆναι ἀδύνατον εἰ μὴ διὰ τῶν ἀρετῶν, περὶ ὧν ἐντέλλεται.

4-5. Τέταρτον, ὅτι δυνατὸν εἶναι πίστιν ἄνευ ἐλπίδος, καὶ ταύτην ἄνευ ἀγάπης· ἀγάπην δὲ ἄνευ πίστεως καὶ ἐλπίδος εἶναι ἀδύνατον, ὃ δὴλον ἐκ τῆς προειρημένης αὐτῶν τάξεως ἐν σφίσι· αὐταῖς.

35

LXVI. — Περὶ τῆς ἰσότητος αὐτῶν.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι δυνατὸν ἄλλην ἀρετὴν ἄλλης εἶναι μείζω. Ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον λέγεται ὅτι· „Ἐὰν μὴ

25 I Ioh. 3, 14

29 Rom. 13, 8. A donne une référence fausse

38 Matth. 5, 20

περισσεύη ἢ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων“· καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν παροιμιῶν· „Ἐν πολλῇ δικαιοσύνῃ μεγίστη ἐστὶν ἀρετή“.

2-3. Δεύτερον, ὅτι αἱ νοεραὶ ἀρεταὶ ἀπλῶς ὑπέρχονται τῶν ἠθικῶν, ὡς καὶ τὸ κατ' οὐσίαν λογικὸν τοῦ κατὰ μετοχὴν λογικοῦ· κατὰ τι δὲ
f. 126 καὶ πῃ αἱ ἠθικαὶ τιμιώτεραι, τουτέστιν ὅσον κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἐνέρ-
γειαν τάξιν· ἡ γὰρ ἠθικὴ ἀρετὴ τὴν ὀρεξιν τελειοῖ, ἧς ἐστὶ κινεῖν τὰς
ἄλλας δυνάμεις πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἐνεργείας, ὡς εἴρηται. Λέγεται δὲ ἡ
ἀρετὴ κατὰ τὸ εἶναι ἀρχῆς τινος ἐνεργείας, δυνάμεως τινος οὐσα τελειώσεις.

4. Τρίτον, ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεγίστη ἐστὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, τοῦ
10 Φιλοσόφου λέγοντος ἐν πέμπτῳ τῶν ἠθικῶν λαμπροτάτην αὐτὴν εἶναι
τῶν ἀρετῶν.

5. Τέταρτον, ὅτι ἡ σοφία μεγίστη νοερῶν, τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν
ἠθικῶν λέγοντος, ὅτι ἡ σοφία ὡσπερ τις κεφαλὴ ἐστὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν·
καὶ εὐλόγως· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐστὶ πράγματα, ἡ
15 δὲ σοφία περὶ τὴν ἄκραν αἰτίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐπιτακτικὴν λέγεται ἡ φρό-
νησις ἐν ἕκτῳ τῶν ἠθικῶν, ἀλλ' οὐ παρεμβάλλει τοῖς ἄκροις, περὶ ἃ ἡ
σοφία ἐπιτάττει δὲ μόνον περὶ ἐκείνων, ἃ τάττεται πρὸς τὴν σοφίαν,
τουτέστι· πῶς δεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὴν σοφίαν ἀνάγεσθαι, καὶ οὕτως
ἡ φρόνησις διάκονός ἐστι τῆς σοφίας· εἰσάγει γὰρ πρὸς ταύτην, προοδο-
20 ποιοῦσα ὡσπερ ὁ θυρωρὸς πρὸς τὸν βασιλέα.

LXVII. — Περὶ τῆς διαμονῆς τῶν ἀρετῶν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ μένουσι μετὰ
τὴν παροῦσαν ζωὴν· ἐν γὰρ τῷ πρώτῳ τῆς Σοφίας λέγεται ὅτι „ἡ δικαιο-
25 σύνη αἰώνιος ἐστὶ καὶ ἀθάνατος“. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐν ταῖς τοιαύταις
ἀρεταῖς τὸ μὲν ἐστὶν ὑλικόν, τὸ δὲ εἰδικόν. Ἐπεὶ γοῦν ἐν ἐκείνῃ τῇ κατα-
στάσει χώραν οὐκ ἔχουσιν αἱ ἐπιθυμίαι καὶ αἱ περὶ τὰ σιτία καὶ ἀφροδίσια
ἡδοναί, οὐδ' οἱ φόβοι καὶ τὰ θάρρη, οὐδ' αἱ τῶν πραγμάτων ἀμοιβαὶ καὶ
διανομαί, οὐδ' ἡ πρὸς ταῦτα ἄτακτος τοῦ ὀρεκτικοῦ ῥοπή, μένει ὅπερ ἐστὶ
30 τὸ ὑλικόν. Ὁ μόντοι γε λόγος ἐκάστου περὶ τὰ τούτῳ προσήκοντα πρὸς
τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὀρθότατος ἐστὶ. Τότε ὀρεκτικὸν κατὰ τὴν τοῦ
λόγου τάξιν καθάπαξ πρὸς τὰ τῷ βίῳ ἐκείνῳ οἰκεία κινήσεται· καὶ ἔσται
φρόνησις μὲν ἄνευ πλάνης, ἄνευ δὲ τῆς ἐπαχθείας τῶν κακῶν ἢ ἀνδρία·
σωφροσύνη δὲ τῆς πρὸς τὸν οἶστρον μάχης χωρίς. Καὶ τῆς μὲν φρονή-
35 σεως ἔσται τότε μηδὲν ἀγαθὸν ἢ προτιμᾶν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐξισοῦν αὐτῷ·
f. 126 τῆς δὲ ἀνδρίας τὸ ἀσφαλέστατα ἐκείνου | ἔχεσθαι· τῆς δὲ σωφροσύνης τὸ
μηδενὶ βλαβερῷ ἡδουεσθαι· τῆς δὲ δικαιοσύνης τὸ ὑποτετάχθαι Θεῷ, ἐπεὶ
κάνταῦθα δικαιοσύνης ἐστὶ τὸ ὑποτετάχθαι τῷ κρείττονι.

2 Prov. 15, 5

24 Sap. 1, 15

31 ὀρθότατον A

Ἔτι, εἰδέναι δεῖ, ὅτι ἐν μὲν τῇ τῆς ἀναστάσεως καταστάσει αἱ ἄλογοι δυνάμεις ἐνεργεῖα ἐν τῇ ψυχῇ ἔσονται· διὰ τὸ παρεῖναι τὰ τοῦ σώματος ὄργανα· ἐν δὲ τῇ πρὸ τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἔσονται· οὕτως ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλ' ἢ ὡς ἐν ῥίζῃ μόνον τῇ ταύτης οὐσίᾳ, πλὴν τῆς δικαιοσύνης, ὅτι αὕτη, ἐν τῇ θελήσει οὔσα, καὶ ἐνεργεῖα διαμένει· διὸ καὶ ἀθάνατος εἴρηται. 5

2. Δεύτερον, ὅτι αἱ νοεραὶ ἀρεταὶ μένουσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ ζωῇ· καὶ τῶν μερικῶν γὰρ καὶ ἐνδεχομένων ἡ γνῶσις μένει, ὡς ἐν τῷ Λουκᾶ γέγραπται· „Μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου“· πολλῶ μᾶλλον ἢ γνῶσις τῶν καθόλου καὶ ἀναγκαίων, ὃ ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν νοερῶν ἀρετῶν. 10

3. Τρίτον, ὅτι ἡ πίστις οὐ μένει μετὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· „Ἐφρόσον γὰρ ἔσμεν ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν καὶ οὐ διὰ εἶδους“. Οἱ δὲ ἐν δόξῃ οὐκ ἀπεδημοῦσι τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ πάρευσιν αὐτῷ· ἡ πίστις ἄρα οὐ μένει. 15

4. Τέταρτον, ὅτι οὐδὲ ἡ ἐλπίς μένει, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος ἐν τρισκαίδεκάτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει“; Ὅτι δὲ οἱ μακάριοι ὁρῶσι τὸ ἀντικείμενον τῆς αὐτῶν ἐλπίδος, τὸν Θεόν, δέδειχται.

5. Πέμπτον, ὅτι οὐδὲν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος ἐν ἐκείνῃ μένει 20 τῇ δόξῃ· ἡ πίστις γὰρ ἀπλή τις ἐστὶν ἕξις· τὸ δὲ ἀπλοῦν ἢ ὅλον ἀναιρεῖται, ἢ ὅλον μένει. Ἐπεὶ τοίνυν οὐ διόλου μένει ἡ πίστις, ἀλλὰ καταργεῖται, ὡς εἴρηται, δοκεῖ καὶ παντελῶς ἀναιρεῖσθαι. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι ἀναιρουμένου τοῦ ἰδίου τὸ κοινὸν μένει, ὡς τοῦ λογικοῦ, μένει τὸ ζῶον, καὶ τοῦ ζώου αὐθις ἀναιρουμένου, τὸ ὄν· οὕτω καὶ τοῦ αἰνιγματικοῦ 25 ἀναιρουμένου, ὃ ἴδιον τῆς πίστεως ἐστὶ, μένει αὐτὴ ἢ τῆς πίστεως γνῶσις· ἐστὶ γὰρ τὸ ὅλον αἰνιγματικὴ γνῶσις· ῥητέον ὅτι, ἀναιρεθέντος τοῦ λογικοῦ, οὐ μένει τὸ ζῶον ταυτόν ἀριθμῶ, ἀλλὰ τῷ γένει ταυτόν.

LXVIII. — Περὶ τῶν θείων χαρισμάτων.

f. 127

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι τὰ χαρίσματα διαφέρουσι τῶν ἀρετῶν, τοῦ Γρηγορίου, ἐν πρώτῳ τῶν ἡθικῶν, τὰ ἑπτὰ χαρίσματα, ἃ φησὶν δηλοῦσθαι διὰ τῶν ἑπτὰ υἱῶν τοῦ Ἰώβ, διακρίνοντος τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν, ἃς φησὶ δηλοῦσθαι διὰ τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Ἰώβ· καὶ τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν, ἃς φησὶ δηλοῦσθαι διὰ τῶν τεσσάρων γωνιῶν 35 τῆς οἰκίας. Εἰ γὰρ καὶ κοινὸν ἔχουσι τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον· διὸ καὶ ἀρεταὶ πολλάκις καλοῦνται· ἀλλ' ἔχουσι τι ὑπεραναβεβηκός, καθόσον εἰσὶ αἵτινες ἀρεταὶ τελειοῦσαι τὸν ἄνθρωπον καθόσον ὑπὸ Θεοῦ κινεῖται, ὡς

καὶ ὁ Φιλόσοφος τίθησιν ὑπὲρ τὴν κοινὴν ἀρετὴν ἡρωϊκὴν τινα καὶ θεϊαν· καὶ οὕτω δῶρα καλοῦνται.

2. Δεύτερον, ὅτι ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν εἰσὶν. Ὁ γὰρ Γρηγόριος ἐν δευτέρῳ τῶν ἠθικῶν φησὶν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δίδωσι σοφίαν κατὰ τῆς μανίας, σύνεσιν κατὰ τῆς ῥαθυμίας, βουλήν πρὸς τὸ μὴ ἐκτραχηλίξεσθαι, ἀνδρίαν κατὰ τοῦ φόβου, ἐπιστήμην κατὰ τῆς ἀγνοίας, οἶκτον κατὰ τῆς σκληρότητος, φόβον κατὰ τῆς ὑπερηφανίας· πρὸς δὲ τὰ ταῦτα ἀναρεθῆναι οὐκ ἀρκούσά ἐστίν ἢ διὰ τῶν ἀρετῶν καθ' αὐτὰς θεραπεία, εἰ μὴ καθόσον αὐτὰ τῇ θεῖα χάριτι βεβαιοῦνται.

10 3. Τρίτον, ὅτι ἕξεις εἰσὶν. Ἐν γὰρ ἐνδεκάτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον λέγεται ὅτι· «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται»· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀνευ τῶν αὐτοῦ χαρισμάτων· μένουσιν οὐκοῦν καλεῖν· οὐκ ἄρα ἐνέργεια· μόνον ἢ πάθη εἰσὶν, ἀλλὰ ἕξεις ἐμμένουσαι· καὶ ὡσπερ αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ ἕξεις τινές εἰσιν, αἷς αἱ ὀρεκτικαὶ 15 δυνάμεις διατίθενται πρὸς τὸ προθύμως ὑπεῖκειν τῷ λόγῳ, οὕτω ταῦτα ἕξεις τινές εἰσιν, αἷς ὁ ἄνθρωπος τελειοῦται πρὸς τὸ τῇ θεῖα ὁδηγίᾳ ὑπεῖκειν καὶ ὑπακούειν τῇ ταύτης ἐξουσίᾳ.

4. Τέταρτον, ὅτι δεόντως ἀριθμοῦνται, καὶ εἰς τοῦτο ἀρκεῖ τὸ τῆς Γραφῆς ἀξίωμα ἐν δεκάτῳ πέμπτῳ τοῦ Ἡσαΐου.

20 5. Πέμπτον, ὅτι συμπεπλεγμένα εἰσὶν καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναζωπυροῦνται, ὃ δηλοῦται καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν παιδίων τοῦ Ἰωβ δεξιώσεως ὑπ' ἀλλήλων τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ θυγατέρων, ὡς ὁ Γρηγόριος λέγει.

f. 127 v 6. Ἑκτον, ὅτι μένουσιν ἐν τῇ πατρίδι. Ὅσον πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν καὶ τελειότητα μένουσιν, ὅτι καὶ τελεώτερον ἐν τῇ πατρίδι οἱ μακάριοι 25 τῇ τοῦ Πνεύματος ἔψονται ὁδηγία, «ὅτε ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πάσιν», ὡς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους λέγεται, καὶ ὅτε ὁ ἄνθρωπος παντελῶς ὑποταγῆσεται τῷ Θεῷ. Καθόσον δὲ ἐνταῦθα περὶ τινα ὕλην ἐνεργοῦσιν, ἦν οὐχ ἔξουσιν ἐκεῖ, οὐ μένουσιν, ὡσπερ περὶ τῶν γενικῶν εἴρηται.

8. Ἑβδόμον, ὅτι τὰ χαρίσματα τῶν ἀρετῶν προτιμότερα, ἅτε ἐπὶ 30 βοηθείᾳ τῶν ἀρετῶν διδόμενα κατὰ τῆς ἀσθενείας, καὶ τελειοῦνται τὸ μὴ δυνάμενον ὑπὸ τῶν ἀρετῶν τελειοῦσθαι· φημὶ δὲ τοῦτο περὶ τε τῶν νοερῶν καὶ ἠθικῶν, ἀλλ' οὐ τῶν θεολογικῶν· πρὸς γὰρ ταύτας ἔχουσι τὰ χαρίσματα ὡς αἱ ἠθικαὶ πρὸς τὰς νοεράς· προηγούνται γὰρ αἱ θεολογικαὶ τῶν χαρισμάτων καὶ τάττουσι ταῦτα.

35

LXIX. — Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

1. Περὶ ὃ δείκνυται πρῶτον, ὅτι οἱ μακαρισμοὶ τῶν χαρισμάτων διακρίνονται. Ἡ γὰρ τῷ πνεύματι πτωχεία καὶ τὸ πένθος καὶ ἡ εἰρήνη

τοῖς μακαρισμοῖς ἐναριθμοῦνται, οὔτε ἀρεταὶ ὄντα, οὔτε χαρίσματα· διακρίνονται δὲ οὐχ ὡς ἕξεις ἕξεων διακρίνονται, ἀλλ' ὡσπερ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἕξεων.

2. Δεύτερον, ὅτι τὰ τοῖς μακαρισμοῖς ἀποδιδόμενα ἀθλα κατὰ μὲν τὸν Ἀμβρόσιον τῇ μελλούσῃ μακαριότητι ἀποδίδονται, κατὰ δὲ Αὐγουστίνου ἐν τῇ παρούσῃ πάντα τελοῦνται ζωῇ, κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον τὰ μὲν εἰς τὴν μέλλουσαν ἀνήκει ζωὴν, τὰ δὲ εἰς τὴν παροῦσαν, ὃ καὶ βέλτιον, διότι τὰ μὲν αὐτῶν ὡς τινὰ ἀγαθὰ ἔργα λεγόμενα προπαρασκευαί τινές εἰσιν ἢ διαθέσεις ἐπὶ τὴν τελείαν ἢ τὴν ἤδη ἀρχομένην μακαριότητα· τὰ δ' ὡσπερ τινὰ ἀθλα κείμενα δύνανται εἶναι ἢ αὐτὴ ἢ τελεία μακαριότης, 10 καὶ οὕτω πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀνήκει ζωὴν· ἢ ἀρχὴ τῆς μακαριότητος, ὡς ἐν τοῖς τελείοις ἀνδράσι, καὶ οὕτω τὰ ἀθλα εἰς τὴν παροῦσαν ἀνήκει ζωὴν.

3. Τρίτον, ὅτι οἱ μακαρισμοὶ οὗτοι οἰκειότατα ἀριθμοῦνται. Τριπλὴν γὰρ ὑπέθεεντο τὴν μακαριότητα· οἱ μὲν ἐν τῇ καθ' ἡδονὴν ζωῇ, οἱ δὲ ἐν τῇ πρακτικῇ· οἱ δὲ ἐν τῇ θεωρητικῇ· αὐτὰ δὲ διαφόρως ἔχουσι τῶντι· f. 128 πρὸς τὴν μέλλουσαν μακαριότητα, τῆς τῇ ἐλπίδι λεγόμεθα ἐνταῦθα μακάριοι. Ἡ μὲν γὰρ καθ' ἡδονὴν, ἐπεὶ ψευδὴς ἐστὶ καὶ τῷ λόγῳ ἐναντία, κωλυτικὴ τίς ἐστὶ τῆς μελλούσης μακαριότητος· ἡ δὲ τῆς πρακτικῆς ζωῆς μακαριότης διατίθεται πρὸς τὴν μέλλουσαν μακαριότητα· ἡ δὲ θεωρητικὴ, τελεία μὲν οὖσα, αὐτὴ ἐστὶν ἡ μέλλουσα μακαριότης οὐσιωδῶς· ἀτελής δὲ οὖσα, 20 ἀπαρχὴ τίς ἐστὶν ἐκείνης· ὅθεν ὁ Κύριος ἡμῶν πρῶτον τίθησι μακαριότητάς τινας οἷον ἀναιρούσας τὰ ἀπὸ τῆς καθ' ἡδονὴν κωλύματα.

Συνίσταται δὲ αὕτη ἐν δυσί· πρῶτον μὲν ἐν τῷ πλεονασμῷ τῶν ἐξωθεν ἀγαθῶν, εἴτε χρήματα εἴεν ταῦτα, εἴτε τιμαί, ὧν ἀφέλκεται ὁ ἄνθρωπος διὰ μὲν τῆς ἀρετῆς ὥστε τούτοις συμμέτρως χρῆσθαι, διὰ δὲ τοῦ χαρίσματος 25 καὶ ὑψηλότερον, ὥστε καὶ πάντα καταφρονεῖν· ὅθεν ὁ πρῶτος μακαρισμὸς ὑπόκειται καὶ δύναται ἀναφέρεσθαι ἢ ἐπὶ τὴν καταφρόνησιν τῶν χρημάτων, ἢ διὰ τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἐξωθεν τιμῶν, ὃ διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης ἐγγίνετα· δεύτερον δὲ ἡ καθ' ἡδονὴν ζωὴ συνίσταται ἐν τῷ τοῖς ἰδίοις πάθεσιν ἔπεσθαι, ἢ τοῦ θυμικοῦ, ἢ ἐπιθυμητικοῦ· τοῦ δὲ ἔπεσθαι τοῖς τοῦ θυμικοῦ 30 πάθεσιν ἀφέλκει μὲν ἢ ἀρετὴ ὥστε μὴ πλεονάζειν ἐν τούτοις τὸν ἄνθρωπον, ὑπερβαίνοντα τὸν κανόνα τοῦ λόγου· τὸ δὲ χάρισμα ὑψηλότερόν τινα τρόπον, ὥστε δηλονότι τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν θείαν θέλησιν παντελῶς ἀπὸ τούτων ἀτάραχον διαμένειν· ὅθεν ὁ δεύτερος μακαρισμὸς μακαρίους εἶναι φησὶ τοὺς πρᾶεις· τοῦ δὲ ἀκολουθεῖν τοῖς τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάθεσιν 35 ἀπάγει ἢ μὲν ἀρετὴ τῷ μετρίῳ τοῖς τοιοῦτοις πάθεσι χρῆσθαι· τὸ δὲ χάρισμα τῷ καὶ παντελῶς αὐτάς ἀποβάλλεσθαι, τῆς ἀνάγκης καλούσης, μᾶλλον μὲν οὖν, εἰ δέοι, τῷ καὶ ἐκούσιον πένθος ἀναλαμβάνειν· ὅθεν ὁ τρίτος μακαρισμὸς τοὺς πενθοῦντας μακαρίζει.

Ἡ δὲ πρακτικὴ ζωὴ ἐν τοῖς πρὸς τὸν πλησίον μάλιστα συνίσταται 40

f. 128^v ἢ κατὰ τὸν τῆς ὀφειλῆς λόγον, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἐκουσίου εὐεργεσίας. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρότερον ἡμᾶς διατίθησιν ἡ ἀρετὴ ὥστε τὰ ὀφειλόμενα ἀνυπερθέτως ἀποδιδόναι, ὃ ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης· τὸ δὲ χάρισμα ἀφθονώτερόν τινι διαθέσει εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐνάγει, ὥστε ζεούση δηλονότι ἐπιθυμῶν τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα ἀποπληροῦν, ὥσπερ ὁ ἐπιτεταμένως πεινῶν ἢ διψῶν ἐπιθυμεῖ τοῦ σιτίου καὶ τοῦ ποτοῦ, καὶ εἰς τοῦτο ὁ τέταρτος ἐστὶ μακαρισμός. Περὶ δὲ τὰ ἐκούσια ὄρωρα τελειοὶ ἡμᾶς ἢ μὲν ἀρετὴ ὡστ' ἐκείνοις ὁρρεῖσθαι· οἷς ἡμᾶς χαρίζεσθαι· δεῖν ὁ λόγος ὑπαγορεύει, οἷον τοῖς ὀπωσοῦν συνημμένοις, ὅπερ ἐλευθεριότητος ἐστίν· τὸ δὲ χάρισμα μόνην τὴν εἰς τὸν Θεὸν αἰδῶ θεωρεῖν ποιεῖ ἐν τῷ ὁρρεῖσθαι, ὡς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν λέγεται· „Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δειπνον, μὴ κάλει τοὺς φίλους σου, ἢ τοὺς ἀδελφούς σου, ἀλλὰ κάλει πτωχοὺς καὶ ἀσθενεῖς“, ὃ κυρίως ἐστὶν ἐλεεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ πέμπτος μακαρισμός ἐπὶ τῶν ἐλεημόνων ἐστίν.

Τὰ δὲ τῆς θεωρητικῆς ζωῆς ἢ αὐτὰ εἰσιν ἢ τοῦ τέλους μακαριότης, ἢ ἀπαρχὴ τῆς ἐκείνης, καὶ διὰ τοῦτο κείνται ἐν τοῖς μακαρισμοῖς οὐχ ὥσπερ ἀγαθὰ ἔργα, ἀλλ' ὥσπερ ἀθλα. Κείνται ὥσπερ ἀγαθὰ ἔργα τῆς πρακτικῆς ζωῆς ἀποτελέσματα ἐκείνα, οἷς διατίθεται ὁ ἄνθρωπος περὶ τῆς θεωρητικῆς ζωῆς· τῆς δὲ πρακτικῆς ζωῆς ἀποτελέσματα, ὅσον πρὸς τὰ χάρισμα καὶ τὰς ἀρετάς, οἷς ὁ ἄνθρωπος τελειοῦται ἐν ἑαυτῷ, ἢ καθαρότης ἐστὶ τῆς καρδίας, ὥστε δηλαδὴ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν τοῖς πάθεσι μὴ μολύνεσθαι, καὶ πρὸς τοῦτο ὁ ἕκτος μακαρισμός ὁ περὶ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας· ὅσον δὲ πρὸς τὰς ἀρετάς καὶ τὰ χάρισμα οἷς τελειοῦται ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρὸς τὸν πλησίον παραθέσει, ἀποτέλεσμα τῆς πρακτικῆς ζωῆς ἐστὶν ἡ εἰρήνη, κατὰ τὸ τριακοστὸν τοῦ Ἡσαΐου· „Ἔργον δικαιοσύνης εἰρήνη“, καὶ διὰ τοῦτο ἕβδομος μακαρισμός κείται ὁ τὴν εἰρήνην ποιῶν.

f. 129

LXX. — Περὶ τῶν καρπῶν τοῦ Πνεύματος.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι οἱ καρποὶ τοῦ Πνεύματος εἰσιν ἐνέργειαί τινες, ὡς ἐν τῷ δωδεκάτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον λέγεται, ὅτι· „Ἐκ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον γινώσκεται“, τουτέστιν ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὡς οἱ ἅγιοι αὐτόθι ἐξηγοῦνται.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ ἡμέτερα ἔργα, καθόσον εἰσὶν ἀποτελέσματα τινὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῶν ἐνεργοῦντος, ἔχουσι λόγον καρποῦ· καθόσον δὲ τάττονται πρὸς τὸ τέλος τῆς αἰωνίου ζωῆς, μᾶλλον ἄνθους ἔχουσι λόγον· ὅθεν λέγεται ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ· „Ἴὰ ἄνθη μου καρποὶ τιμῆς καὶ εὐθυνότητος“.

2. Δεύτερον, ὅτι οἱ καρποὶ διαφέρουσι τῶν μακαρισμῶν· ὧν γὰρ τὰ

11 Luc. 14, 12

25 Is. 32, 17

36 Eccl. 24, 23

εἶδη διάφορα, καὶ αὐτὰ διάφορα· ἀλλ' εἰς διάφορα μέρη διαιροῦνται εἰ καρποὶ καὶ οἱ μακαρισμοί, ὃ δὴλον ἐκ τῆς ἐκατέρων ἀπαριθμήσεως.

Ἔτι, πλεον ζητεῖται πρὸς τὸν λόγον τῆς μακαριότητος ἢ πρὸς τὸν λόγον τοῦ καρποῦ· πρὸς μὲν γὰρ τὸν τοῦ καρποῦ λόγον ἀρκεῖ τὸ εἶναί τι λόγον ἔχον ἐσχάτου καὶ ἡδέος· πρὸς δὲ τὸν τῆς μακαριότητος περατέρω ζητεῖται τὸ εἶναί τι τέλειον καὶ προσέχον· ὅθεν πᾶσαι μὲν αἱ μακαριότητες δύνανται εἶναι καὶ καρποί, οὐ μὴν ἀντιστρέφει. Εἰσὶ μὲν γὰρ καρποὶ καὶ πάντα τὰ κατ' ἀρετὴν ἔργα οἷς ὁ ἄνθρωπος ἡδεύεται, μακαριότητες δὲ μόνα τὰ τέλεια ἔργα, ἃ διὰ τοῦ λόγου τῆς αὐτῶν τελειότητος μᾶλλον τοῖς χαρίσμασιν ἢ ταῖς ἀρεταῖς ἀποδίδονται.

3. Τρίτον, ὅτι δεδόντως ἀριθμοῦνται τῷ Ἀποστόλῳ ἐν πέμπτῳ τῆς πρὸς Γαλάτας δώδεκα καρποί, καὶ δηλοῦνται διὰ τῶν δώδεκα καρπῶν τῶν ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς Ἀποκαλύψεως λεγομένων, ὅτι· „Ἐξ ἐκατέρου μέρους τοῦ πεταμοῦ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς φέρον καρποὺς δώδεκα“. Ἐπεὶ δὲ καρπὸς λέγεται τὸ ἐκ τινος ἀρχῆς προϊόν ὡς ἐκ ῥίζης ἢ σπέρματος, τὴν διάκρισιν τῶν καρπῶν τούτων ἀποδοτέον ἂν εἴη κατὰ τὴν διάφορον ἐν ἡμῖν πρόσδον τοῦ ἀγίου Πνεύματος· ἢ δὲ πρόσδος κατὰ τοῦτο νοεῖται, ὥστε πρῶτον μὲν ἐν ἑαυτῷ τάττεσθαι τὸν νοῦν | τοῦ ἀνθρώπου· δεύτερον, f. 129^v τάττεσθαι πρὸς τὸν πλησίον· τρίτον, πρὸς τὰ μεθ' ἑαυτόν, ἤτοι τὰ ἐξωθεν· τότε δὲ πρὸς ἑαυτόν εὖ διάκειται· ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε καλῶς ἔχει 20 περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ κακά. Πρώτη δὲ περὶ τὸ ἀγαθὸν διάθεσις ἐστὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ διὰ τῆς ἀγάπης, ἢ ἐστὶ πρώτη σχέσις καὶ πασῶν σχέσεων ῥίζα, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τοῖς καρποῖς τοῦ Πνεύματος πρώτη κεῖται ἡ ἀγάπη, ἐν ἣ ἰδίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δίδεται ὡς ἐν ἰδίᾳ ὁμοιότητι, ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀγάπη ἐστίν· ὅθεν ἐν τῷ πέμπτῳ 25 τῆς πρὸς Ῥωμαίους λέγεται· „Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἀγίου, τοῦ δοθέντος ἡμῖν“. Τῇ δὲ ἀγάπῃ ἐξ ἀνάγκης ἔπεται ἡ χαρὰ· πᾶς γὰρ ὁ ἀγαπῶν χαίρει διὰ τὴν συνάφειαν τοῦ ἀγαπωμένου· αἰεὶ δὲ τὸν Θεὸν ἡ ἀγάπη ἔχει παρόντα ὡς ἀγαπᾷ, κατὰ τὸ τέταρτον τῆς Ἰωάννου πρώτης· „Ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ 30 μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ“. Ὅθεν χαρὰ ἐστὶ τὸ ἐπόμενον τῇ ἀγάπῃ· τελείωσις δὲ τῆς χαρᾶς ἐστὶν ἡ εἰρήνη, καὶ τοῦτο δυοῖν ἔνεκα· πρῶτον μὲν ὅσον πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ταραττόντων ἡρεμίαν· οὐ γὰρ δυνατόν τελείως χαίρειν ἐπὶ τῷ ἀγαπωμένῳ ἀγαθῷ, τῷ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀπολαύσει τούτου ταραττομένῳ, καὶ πάλιν * ἐνὶ τὴν καρδίαν εἰρηνεύουσαν 35

* Ἰστέον ὅτι τὸ περὶ τῶν καρπῶν τοῦτο κεφάλαιον ἐλλιπῶς εἶχεν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐλλιπῶς ἀντιγέγραπται, note de A, à la marge inférieure du f. 129^v, pour expliquer la lacune.

ἔχοντα ἀδύνατον ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐνοχλεῖσθαι· διὰ τὸ ὡς μηδὲν ἔργεῖσθαι τὰ ἄλλα· ὅθεν λέγεται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Εἰρήνη πολλή τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον“, ὡς ὑπὸ τῶν ἐξωθεν δηλονότι· μὴ ταραττομένοις πρὸς τὴν θείαν ἀπόλαυσιν· δεύτερον δὲ ἔσον πρὸς τὴν καταστολὴν τῆς κυμαινούσης ἐπιθυμίας· οὐδὲ γὰρ τελείως χαίρει τινί, ὅπερ οὐκ ἀρκεῖται ἐφ' ᾧ χαίρει· ταῦτα δὲ τὰ δύο δηλοῖ ἡ ἀγάπη τὸ μίθ' ὑπὸ τῶν ἐξωθεν ταράττεσθαι καὶ τὰς ἡμετέρας ἐπιθυμίας ἐν ἐνὶ ἡρε-
f. 130 μείν· ὅθεν μετὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν | χαράν, τρίτον ἐστὶν ἡ εἰρήνη.

Πρὸς δὲ τὰ κακὰ καλῶς ἔχει ὁ νοῦς κατὰ δύο ταῦτα· πρῶτον μὲν ὡστε μὴ ταράττεσθαι τῇ τῶν κακῶν ἐπιφορᾷ, ὅπερ ἐστὶ τῆς ὑπομονῆς· δεύτερον, ὡστε μὴ ταράττεσθαι ἐν τῇ στενότητι τῶν ἀγαθῶν, ὅπερ ἐστὶ τῆς μακροθυμίας· τὸ γὰρ ἀγαθοῦ ἐστερηθῆναι λόγον ἔχει κακοῦ, ὡς λέγεται ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ἡθικῶν.

Πρὸς δὲ τὰ ἑγγύς τοῦ ἀνθρώπου, τοιούτοι· τὸν πλησίον, καλῶς ἔχει ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς πρῶτον μὲν ὅσον πρὸς τὴν τοῦ εὖ ποιεῖν θέλησιν, καὶ τοῦτό ἐστὶ τῆς χρησιότητος· δεύτερον δὲ ὅσον πρὸς τὴν τῆς εὐπορίας ἀποπλήρωσιν, καὶ τοῦτό ἐστὶ τῆς ἀγαθωσύνης· λέγονται γὰρ ἀγαθόεργοι οὗς τὸ καλὸν πῦρ τῆς ἀγάπης ζῆν ποιεῖ πρὸς τὸ εὖ ποιεῖν τοὺς πλησίον· τρίτον, ὅσον πρὸς τὸ πράως φέρειν τὰ παρ' ἐκείνων ἐπαγόμενα κακὰ, καὶ τοῦτό ἐστὶ τῆς πραότητος, ἢ τὰς ὀργὰς ἐπέχει· τέταρτον, ὅσον πρὸς τὸ μὴ μόνον δι' ὀργῆς μὴ βλάπτειν τὸν πλησίον, ἀλλὰ μηδὲ δι' ἀπάτης ἢ δόλου, καὶ τοῦτό ἐστὶ τῆς πίστεως, εἰ ἀντὶ τοῦ θάρρους λαμβάνοιτο· εἰ δ' ἀντὶ τῆς πίστεως ἡ πιστεύομεν εἰς τὸν Θεόν, διὰ ταύτης τάττεται ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὸ ὑπὲρ αὐτόν, ὡστε δηλονότι τὸν ἀνθρώπον τὸν ἑαυτοῦ νοῦν τῷ
25 Θεῷ ὑποτάττειν, καὶ ἀκολουθῶς πάντα τὰ ἑαυτοῦ.

Πρὸς δὲ τὰ μεθ' ἑαυτὸν καλῶς ὁ ἀνθρώπος τάττεται πρῶτον μὲν ὅσον πρὸς τὰς ἐξωθεν ἐνεργείας τῷ μέτρον τηρεῖν ἐν πᾶσι τοῖς λεγομένοις καὶ πραττομένοις· ἔπειτα ὅσον πρὸς τὰς ἔνδον ἐπιθυμίας δι' ἐγκρατείας καὶ ἀγνότητος, εἴτε ταῦτα τὰ δύο διακρίνονται κατὰ τὸ τὴν μὲν ἀγνότητα
30 τηρεῖν τὸν ἀνθρώπον τῶν ἀπηγορευμένων, τὴν δὲ ἐγκράτειαν καὶ τῶν ἐνδεδομένων· εἴτε τῷ τὴν μὲν ἐγκράτειαν πάσχειν μὲν ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν, μὴ μέντοι καὶ ἄγεσθαι, τὴν δὲ ἀγνότητα μήτε πάσχειν, μήτ' ἄγεσθαι.

Des péchés et des vices.

86 LXXI. — Καθόλου περὶ παθῶν καὶ ἀμαρτημάτων.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι τὸ πάθος ἐναντιοῦται τῇ ἀρετῇ·
f. 130^v | ἔστι γὰρ ποιότης καθ' ἣν πονηρὰ ἐστὶν ἡ διάνοια. Ἀρετὴ δὲ ἐστὶ ποιότης ἀγαθὸν ποιοῦσα τὸν ἔχοντα, καὶ ἀντίκειται τὸ πάθος αὐτῇ κυρίως, καθὸ ἐστὶν ἀρετὴ καὶ κατὰ τὴν αὐτῆς οὐσίαν· ἀρετὴ γὰρ ἐστὶ κυρίως